

O čakavštini s dušom i znanjem

(Josip Lisac: *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Golden marketing–Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.)

Šest godina nakon što je objavio prvu knjigu *Hrvatske dijalektologije* (*Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*), Josip je Lisac objavio i drugi dio – *Čakavsko narječje*. Podijeljena na deset poglavlja knjiga na bistar i iscrpan način prikazuje čakavsko narječje i njegove dijalekte.

U prvom poglavlju autor precizno određuje današnje granice čakavštine vodeći računa i o sitnim detaljima, koji uglavnom promiču neopaženi, kao što je promjena nekadašnjeg imena mjesta Krmčina u današnje Sveti Petar. U tom se poglavlju nabrajaju i čakavski govori u Austriji, Mađarskoj, Slovačkoj i Sloveniji te oni koji su dijelom tzv. novije dijaspore u Sjevernoj i Južnoj Americi. Poglavlje završava tvrdnjom o postupnoj asimilaciji čakavskih govora u Austriji i Mađarskoj, a poglavito u Italiji i Rumunjskoj. Iako napisana kao monografija o čakavštini u kojoj autor uglavnom izrijeком ne iznosi kojim se tvrdnjama priklanja ako postoje dvostruka tumačenja koje jezične pojave, u ovom se poglavlju Josip Lisac priklanja tezi da čakavsko-kajkavski govori u široj okolici Kar-

lovca, u Klani ili u Hrvatskom Grobu u Slovačkoj ne bi bili četvrto, čakavsko-kajkavsko narječje.

U sljedećem poglavlju autor govori o prostiranju čakavštine u predmigracijsko doba te govori o labavoj granici između čakavštine i zapadne štokavštine koja se ogleda i u današnjim štokavskim govorima: Makarsko se primorje tada kolebalo između čakavskog i zapadnoštokavskog razvoja te da je u toj krajini očito prevladao štokavski razvoj, a dubrovačko je područje u predmigracijsko doba također imalo zapadnoštokavsku fizionomiju.

Treće je poglavlje *Osnovne značajke čakavskoga narječja* autor otvorio pobrojivši dvadeset i jednu karakteristiku koju imaju čakavski govori (naravno, uz gdje gdje više gdje gdje manje odstupanja, odnosno uz izostanak pojedine karakteristike ponegdje). Potom potanko obrađuje vokalizam, konsonantizam, prozodiju, morfologiju, sintaksu i leksik čakavskoga narječja. Prateći razvoj čakavskoga vokalizma od praslavenskoga J. Lisac se pita je li u jednoj fazi razvoja u vokalskome trokutu postojao parnjak refleksu jata, što on sam drži mogućim, ali kaže da to nije dokazano. Čakavski govori mogu imati različit inventar vokala (peteročlani, šesteročlani, sedmeročlani ili osmočlani), a svako te govore obilježuje smanjen postotak vokala u govoru za razliku od štokavštine.

I praslavenski je konsonantizam u čakavštini doživio znatne promjene. Uz tvrdnju da su svi pravi čakavci šćakavci autor nabraja osnovne karakteristike čakavskoga konsonantizma uključujući adrijatizme (koje ne obrađuje posebno), pojednostavljivanje suglasničkih skupova te čakavizam. Govoreći o važnosti čakavske akcentuacije za slavistiku uopće te istaknuvši osnovne morfološke, sintaktičke i leksičke karakteristike čakavštine autor u poglavlju o kriterijima klasifikacije čakavskoga narječja britko i nenametljivo otkriva poznavanje svih mogućih kriterija za klasifikaciju, no priklanja se, u kroatistici prihvaćenoj, Brozovićevoj.

Poglavlja koja slijede formirana su kao poglavlja o svakom pojedinom čakavskom dijalektu.

Prostiranjem najmanji (izuzmemo li lastovsku oazu), a različitošću vokalnih sustava najveći, **buzetski je dijalekt** prvi koji autor obrađuje u zasebnom poglavlju ističući važnost i zanimljivost sudbine jata u tom dijalektu, pomicanje *u* u pravcu *ü* te pojavu da je u tom dijalektu refleks stražnjega nazala često *a*, npr. *Ban* ‘budem’. Uz konkretnu, na temelju primjera iz pojedinih govora, obradbu ostalih samoglasničkih, suglasničkih, naglasnih, morfoloških te sintaktičkih osobitosti, analizu buzetskoga dijalekta autor završava analizom leksika te prikazom geneze i raščlanjenosti dijalekta da bi sve potkrijepio primje-

rima govora iz Nugle i Brula. Na koncu autor donosi iscrpan popis literature relevantne za svako bavljenje buzetskim dijalektom.

Zadanu shemu obradbe pojedinih čakavskih dijalekata autor nastavlja i u sljedećem poglavlju u kojem govori o **jugozapadnom istarskom dijalektu**, najrasprostranjenijem, relativno jednostavnom, istarskom dijalektu. Nakon što je odredio smještaj govora toga dijalekta u dvjema zonama u Istri (veća na jugu i zapadu Istre te manja u Ćićariji), autor prikazuje fonologiju, morfologiju, sintaksu i leksik govora s toga područja. U poglavlju o genezi i raščlanjenosti jugozapadnoga istarskog dijalekta J. Lisac ne ulazi u potanko nabranje teza o nastanku i razvoju dijalekta, no otkriva jedan od glavnih pitanja vezanih uz taj dijalekt: kojemu srednjojužnoslavenkomu dijasistemu dijalekata pripada: štokavskom ili čakavskom. Taj se dijalekt našao u Istri nakon seoba do kojih je došlo uglavnom u 16. stoljeću. Premda se u literaturi kao ishodišno mjesto govora jugozapadnoga istarskoga dijalekta navodi sjevernodalmatinsko područje (nerijetko upravo Nadin kod Zadra), bit će da su ti govori potekli s područja Zabiokovlja, odakle su potekli i moliški Hrvati, dakle iz štokavskoga, štakavskoga dijela Makarskoga primorja, vjerojatno u blizini ušća Neretve. Na putu prema Istri ti su se govori čakavizirali (iako su i u ishodišnom području bili pretežno štokav-

ski, neznatno čakavski, s glavnim karakteristikama štakavizmom, *-a* u glagolskome pridjevu radnom te nenovoštokavskom akcentuacijom), dakle, ti su govori primili čakavskih karakteristika prvo u sjevernoj Dalmaciji, a onda u Istri pod utjecajem starosjedilaca i naseljenika novijega doba te danas u tom dijalektu prevladavaju čakavske crte svagdje osim na području Premanture i okolice. Primjeri govora iz Šegotića, Orbana, Tinjana, Hrboka i Vodica potkrepljuju prikaz cijeloga dijalekta. Kao i u cijeloj knjizi, primjeri su citirani iz radova i iz neobjavljenih zapisa pojedinih istraživača dotičnoga dijalekta. Literatura na kraju poglavlja bit će polazište svakomu tko se želi baviti jugozapadnim istarskim dijalektom.

Sjevernočakavskomu dijalektu pripadaju u cjelini govori na Cresu i na sjevernom Lošinju, govori petnaestak mjesta od Trsata do Meje uključujući i Crikvenicu, govori u sjeveroistočnoj Istri od Zagora i Brseča do Reke (Rijeke), mnogi govori Labinštine, Žminjštine, Pazinštine, nekoliko govora u Motovunštini i devet govora u Boljunštini. Osnovna je karakteristika toga dijalekta ekavski refleks jata (uz primjere ikavizama i govora u kojima se jat čuva u kratko naglašenim slogovima) no J. Lisac napominje i ostale važne fonološke karakteristike toga dijalekta: različit refleks dugoga i kratkoga poluglasa, *o* ili *u* kao refleks stražnjega naza-

la te sudbina prednjega nazala koji katkada prelazi u *a* te refleks slogotvornoga *l* koji je *u*, rijetko u *o*, a u creskim i sjevernoločinskim govorima dolazi razvoj *a+l* gdje poluglas ima refleks kao i u drugačijim kontekstima te imamo *al* ili *el*. U govori ma se toga dijalekta vokali često zatvaraju ili diftongiraju, a mijenjaju se u nekim govorima i ovisno o nazalima. U mnogim govorima dočeto *l* ostaje neizmijenjeno, a u mnogim se čuva i *x*. Čakavizam je široko zastupljen u mnogim govorima sjevernočakavskoga dijalekta. Pokazujući osnovne morfološke i sintaktičke karakteristike dijalekta (npr. položaj glagolske enklitike pred zamjeničkom), autor potanko govori o leksiku koji čuva cio niz riječi koje su arhaizmi u mnogim slavenskim idiomima (npr. *lozbat* 'ljubiti', lastiv '*laskav*'). Tvorbeno je iznimno zanimljivo čuvanje prefiksa *vi-* u znamenovanju 'iz', npr. *vikopat* 'iskopati'. U poglavlju o genezi i raščlanjenosti sjevernočakavskog dijalekta autor taj autohtoni čakavski dijalekt dijeli na, prema podjeli vrsne proučavateljice ekavskoga čakavskog dijalekta, Silvine Vranić, sjeveroistočni istarski, središnji istarski, primorski te otočni. Sve rečeno J. Lisac prema ustaljenom načinu potvrđuje primjerima iz govora, konkretno govora Orbanića kod Žminja, Ike kod Lovrana te Orleca i Kostrene. Poglavlje se završuje iscrpnim popisom literature.

Srednjočakavski dijalekt, odnosno ikavsko-ekavski čakavski dijalekt prostire se na otocima od Krka do Ugljana (izuzimajući Cres, dio Lošinja te ikavske govore na Pagu). Na obali je riječ o govorima od Novog do Bakarca i Hreljina. Ikavsko-ekavskih govora ima dalje na riječkom području, na Grobničkom polju, ikavsko-ekavski je Senj, govori na Opatijskom krasu, nekoliko govori u unutrašnjosti Istre, govori u Gorskom kotaru i Lici, zona oko Ogulina, govori na pokupskom, prikupskom te žumberačkom području. Govori srednjočakavskoga dijalekta su u Sloveniji, Austriji, Mađarskoj i Slovačkoj. Taj se dijalekt dijeli na tri poddijalekta: primorski, kontinentalni i rubni. Nakon iscrpnoga razlaganja prostiranja srednjočakavskoga dijalekta, autor potanko donosi fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke karakteristike ikavsko-ekavskoga dijalekta ističući vrijednost gradišćanskih govora koji su izvanredno korisni u izučavanju dijalektnoga stanja prije seobe iz domovine, „a i pri studiju područja odakle su se Gradišćanci iselili“. U potpoglavlju o genezi i raščlanjenosti dijalekta autor potvrđuje golem prostor koji su ikavsko-ekavski govori zauzimali prije migracija, a mnogi su govori ostali ondje gdje su bili i u srednjem vijeku, doista rijedak slučaj na hrvatskome jezičnome ozemlju koje je povijest dobrano pretresala. Govori u Vinodolu te na Grobniku prozodijski su

najzanimljiviji slavenski govori uopće, a mogu im se dodati ekavski govori Kastavštine i područja od Učke do mora. Oslanjajući se na spoznaje vrsne čakavologinje Ive Lukežić, autor precizno klasificira sve poddijalekte. Primjerima govora iz Baške, Novoga, Dobrinja, Prozora, Bosiljeva, Senja, sa Suska, Ošljaka, iz Pandorfa, Bajngroba te Novoga Sela kod Bratislave te golemim popisom literature iz kojeg se vidi da autor iznimno dobro poznaje djela domaćih i stranih autora, odnosno rad vrsnih dijalektologinja iz Rijeke, I. Lukežić, S. Vranić, S. Zubčić te rad S. Vulić koja je istraživala srednjočakavske govore u dijaspori, autor završava poglavlje o ikavsko-ekavskom dijalektu čakavskoga narječja.

Južnočakavski se dijalekt proteže na otocima od Pašmana do Korčule, uključujući zapadni Pelješac i jug Paga. Tom dijalektu pripada i sjeverozapad Istre, govori Klane i Studene, područje od Privlake do rijeke Cetine na kopnu, ali uz velik broj štokavskih govora na tom potezu. Južnočakavsko je i južno Gradišće te još nekolicina govora u Austriji i Mađarskoj. Počevši od fonološke osobitosti južnočakavskoga dijalekta, vokala *i* kao refleksa jata, autor detaljno i precizno, kao i obično, svaku tvrdnju potkrepljujući primjerima iz pojedinih govora, govori o svim fonološkim, morfološkim, sintaktičkim i leksičkim crtama toga dijalekta po prilici formira-

noga u 13. stoljeću, kada je došlo do prijelaza zatvorenoga *e* u *i*, odnosno kad je dobiven ikavski refleks jata. Južnočakavski dijalekt autor dijeli na tri poddijalekta: otočni, kopneni i gradišćanski, gdje otočni svoje središte ima na Braču, Hvaru i Visu, kopneni je poddijalekt u stalnom dodiru i pod stalnim utjecajem novoštokavskoga ikavskoga dijalekta, a gradišćanski poddijalekt ima znatne dijalektne varijacije jer istočni govori toga poddijalekta imaju više štokavskih, odnosno kajkavskih karakteristika. Primjeri govora iz Kučišta, Serenjoka s Visa, Vrisnika, Dračevica, s Vrgade, iz Bibinja, Klane, iz Stinjaka te opsežan popis literature iz kojega se otkrivaju i najznačajniji istraživači južne čakavštine: Božidar Finka, Mate Hrašte te Petar Šimunović, autori bez kojih se o južnoj, a i o čakavštini uopće, ne može odgovorno govoriti, zatvara ju poglavlje.

U literaturi znan kao lastovski dijalekt, autor govore Lastova nazivlje **lastovska oaza**. U lastovskim se govorima ogleda dugo pripadanje Dubrovačkoj Republici: to je jedino čakavsko područje koje je jekavsko. I u akcentuaciji se ogleda posebnost lastovske oaze: petonaglasni sustav s prednaglasnim i zanaglasnim duljinama kombinacija je starije čakavske i novoštokavske akcentuacije. Obradivši u jednome poglavlju sve bitne karakteristike govora lastovske oaze primjerima govora iz samoga Lasto-

va i popisom literature autor završava svoju poučnu, preglednu, bistru i nadasve korisnu knjigu. Korisnosti njezinoj doprinosi i precizna dijalekto-loška karta čakavskoga narječja.

Profesor Josip Lisac, rođen u Tur-nima, a životom i radom priklonjen Zadru, knjigom *Hrvatska dijalektologija 2. – Čakavsko narječje* dao je svima zainteresiranim mogućnost da na jednostavan i pregledan način otkriju osnovne karakteristike čakavštine. Studenti iz nje mogu naučiti, laici se preko nje mogu široko obrazovati, a dijalektolozi u njoj mogu otkriti ona mjesta, “bubice u uhu”, od kojih mogu poći u vlastitom istraživanju ili o kojima mogu znanstveno polemizirati. Pišući i o malom predmetu teško je držati konce u rukama. Josip je Lisac ovom knjigom pokazao da se dobro ćuti u moru hrvatske dijalektologije, na otocima različitih i brojnih hrvatskih govora.

Ivana Kurtović Budja